

Osmanská ríša

Elena Marushiakova / Veselin Popov

Historické pramene o „Cigáňoch“ v ríši | „Cigáni“ v súpise daňových poplatníkov | Zákony týkajúce sa „Cigáňov“ v provincii Rumélia | „Cigánsky sandžak“ – Rómovia v osmanskej armáde | „Cigánsky sandžak“ – Rómovia v pomocných vojenských službách | Daňový súpis sultána Sulejmana I. Nádherného | Opatrenia proti kočovníctvu. Usadenie „Cigáňov“ | Ako si Rómovia zarábali na živobytie | Úpadok Osmanskej ríše | Občiansky status „Cigáňov“. Oficiálna legislatíva a každodenná realita | Počiatok rómskej emancipácie

Na Balkáne Rómovia nežili izolovane od svojho kultúrneho a historického okolia, práve naopak, boli jeho integrálnou súčasťou a práve preto boli do veľkej miery ovplyvnení rôznymi národmi žijúcimi na Balkáne. Značný počet Rómov prebýval na Balkáne celé stáročia, iné skupiny Rómov v minulosti, rovnako ako dnes, opustili Balkán a rozsiedli sa po svete, pričom si so sebou preniesli zdedené kultúrne modely a tradície Balkánu. Osmanská ríša bola dominantnou politickou silou na Balkáne viac ako päť storočí a na kultúre a histórii celého regiónu zanechala zreteľné stopy. Preto je rola Osmanskej ríše kľúčovým faktorom v procese formovania a rozvoja rómskej populácie.

ÚVOD

Osmanská ríša (1299-1922) mala zásadný vplyv na priebeh svetových dejín, rovnako ako aj na osud mnohých národov, ktoré boli kratší alebo dlhší čas pod jej nadvládou.

Odborníci na rómsku históriu často tvrdia, že Balkán je „druhou domovinou Rómov“, čím chcú vyzdvihnúť dôležitosť úlohy, ktorú Balkán zohrával pri formovaní histórie, kultúry a jazyka Rómov. Prevažná väčšina Rómov žijúcich v Osmans-

kej ríši sa zdržiavala na Balkáne, a preto zohráva Balkán dôležitú úlohu nielen v historických udalostiach týkajúcich sa Rómov, ale je kľúčovým aj pre porozumenie súčasnej situácie tejto komunity

Niektoré z najdôležitejších odsekov „Zákona týkajúceho sa Cigáňov v provincii Rumelia“, ktorý vydal sultán Sulejman I Nádherný, hovoria nasledovne:

“1. Moslimskí Cigáni zo Stambulu, Edirne, ako aj inde v Rumelii, budú platiť 22 akče za každú domácnosť a každého neženatého človeka. Neveriaci (kresťania) Cigáni budú platiť 25 akče a vdovy budú platiť daň vo výške jedného akče.

2. Platia poplatok pri svadbe, ako aj pokuty pri kriminálnych priestupkoch a zločinoch rovnako ako ostatní poddaní. [...]

3. Cigáni, ktorí sa budú odmietat' prispôsobiť a opustia svoju správnu oblasť a budú sa schovávať v inej správnej oblasti, budú nájdení, pokarhaní, striktné potrestaní a privezení späť do svojej oblasti. [...]

4. Pokuty, obvyklé dane a peňažné sankcie za závažné trestné činy uložené Cigáňom prislúchajú sandžak-bejovi daného cigánskeho sandžaku. Nikto z miestnej správy alebo armády nesmie zasahovať. Výnimkou sú Cigáni, ktorí sú v prebendách, lénach a sultánových pozemkoch vedení ako „raja,, (t.j. Sultánovi poddaní).

5. Dane Cigáňov pobývajúcich na hore uvedených feudálnych pozemkoch vyberá cigánsky vodca. Sandžak-bej cigánskeho sandžaku, vodcovia regiónov v každej provincii, polícia a ani nikto iný nemá právo do tohto úzusu zasahovať.

6. Ak moslimskí Cigáni začnú kočovať s nemoslimskými Cigáňmi, alebo s nimi začnú bývať a miešať sa s nimi, budú pokarhaní, po treste neveriaci Cigáni platia dane ako predtým.

7. Tí Cigáni, ktorí vlastnia sultánske oprávnenie, platia iba sultánsku daň a neplatia daň z pozemku ... ani ďalšie obvyklé dane.”

(Skrátené z Marushiakova/Popov 2001, str.32)

HISTORICKÉ PRAMENE O "CIGÁŇOCH" V RÍŠI

Prvá migrácia Rómov do Malej Ázie a na Balkán, teda na územie Byzantskej ríše, sa odohrala dávno pred začiatkom 14. storočia. Početné skupiny Rómov prišli na Balkán aj neskôr, počas Osmanských nájazdov v 14. a 15. storočí. Rómovia boli buď priamo súčasťou osmanskej invázie (predovšetkým v úlohe pomocných vojakov alebo ako remeselníci slúžiaci armáde), alebo boli súčasťou

obyvateľstva, ktoré osídľovalo dobyté územia. Niektorí Rómovia sa spolu s armádou dostali ďalej do Európy, ale prevažná väčšina ich zostala na Balkáne.

Rómovia figurujú vo viacerých oficiálnych dokumentoch osmanskej štátnej alebo miestnej správy, predovšetkým v podrobných daňových súpisoch, rovnako ako v mnohých súdnych nariadeniach týkajúcich sa rôznych stránok života (občianskych, náboženských i rodinných záležitostí). Osmanský sociálny, politický aj ekonomický systém bol veľmi komplexný a

úzko prepojený na štátnu, ekonomickú a náboženskú správu založenú na vojenskej štruktúre. Tento komplikovaný systém sa dotýkal každého občana ríše a nekompromisne riadil každodenný život ľudí. Obyvatelia boli hierarchicky klasifikovaní do viacerých kategórií, pričom hlavnými dvoma boli „praví veriaci“ (moslimovia) a „neveriaci“ (podrobené kresťanské obyvateľstvo). K ľuďom v týchto kategóriách sa štát správal odlišne, každá kategória mala odlišný status a z toho vyplývajúce odlišné povinnosti voči centrálnej vláde.

"CIGÁNI" V SÚPISE DAŇOVÝCH POPLATNÍKOV

Každá skupina poddaných v Osmanskej ríši bola povinná platiť odlišné dane a bola opísaná v mnohých daňových súpisoch. Existujúce dokumenty pochádzajúce z Osmanskej ríše veľmi podrobne rozoberajú snahu štátnych predstaviteľov zahrnúť „Cigáňov“ do súpisov a prinútiť ich tak platiť dane. „Cigáni“ tu boli do detailov opísaní, dozvedáme sa ich vek, zamestnanie aj rodinný stav, teda údaje, na základe ktorých boli zaradení do daňových jednotiek „jemaat“. Každá z týchto jednotiek mala na čele svojho vodcu. Komunity boli taktiež rozdelené na menšie celky na základe štvrte, ktorú

Rómovia v tom-ktorom meste či dedine obývali. Na čele každého takéhoto celku stál poverený človek, čo znamená aplikovanie princípu hierarchickej zodpovednosti.

Úplne prvá zmienka o „Cigáňoch“ v daňových dokumentoch Osmanskej ríše pochádza z roku 1430 a nachádza sa v Daňovom súpise timarov (v Osmanskej ríši druh vlastníctva pôdy) pre Nikopolský „sandžak“ (teritoriálna jednotka), v ktorom bolo registrovaných 431 „cigánskych“ domácností, čo bolo 3,5 % všetkých zaregistrovaných domácností. Na základe tohto daňového súpisu ako aj neskorších historických dokumentov je zrejmé, že väčšina „Cigáňov“ bola už usadená a že ich štát rozlišoval nie na základe spôsobu života, ale na základe etnicity.

V mnohých prípadoch boli „Cigáni“ zahrnutí v bežných daňových súpisoch v daných oblastiach, ako napríklad v zbierke zákonov a predpisov záväzných pre obyvateľov provincie Rumelia (zahŕňala takmer celý Balkánsky polostrov) z roku 1475 počas vlády Mehmeta II. Fatiha (Dobytateľa). Zachovali sa aj špeciálne registre týkajúce sa iba „Cigáňov“, ako napríklad daňový súpis kresťanských „Cigáňov“, ktorí platili „jizie“ (daň z hlavy pre nemoslimov) z rokov 1487 – 1489. Zaznamenaných je v nich 3237 „cigánskych“ domácností ako aj ďalších 211 domácností vdov. Tento daňový súpis obsahuje aj špeciálne nariadenie z roku 1491 týkajúce sa dane z hlavy aj špecifickejšie zdanenie ako napríklad „ispenche“ (pozemková daň pre kresťanov,

III. 3
Výnos sultána Selima II z roku 1574 (Marushiakova / Popov 2001, str. 33) (Detail)

Vo výnose Sultána Selima II sa hovorí:

“Cigánske komunity, ktoré sa nachádzajú v Bosne, sú úplne oslobodené od osobnej dane (m’af), od ostatných príležitostných daní (takalif-i yorfí-ye) aj od ďalších dodatočných daní (avariz). Hore uvedení Cigáni by si mali spomedzi seba zvoliť jedného vodcu (jemaat bashi) na 50 člennú skupinu. Nikto nesmie zasahovať do jeho právomocí ani ho nevytlúči z rozhodovania o všetkých veciach. Ak niekto poruší zákon, má byť uväznený a keď sa za neho komunita a jej vodca zaručí, prístupí sa k výsluchu.”

III. 4
(Skrátené z Marushiakova / Popov 2001, str. 34)

čiže aj pre usadených „Cigáňov“). Dáta o veľkých skupinách usadených kresťanských „Cigáňov“ indikujú, že sa v týchto končinách usadili ešte pred os-

manskou inváziou, keď všeobecne prevládajúce náboženstvo bolo kresťanstvo. Na základe takto zmapovaných oblastí kresťanskí „Cigáni“ mali najväčšie zastú-

penie v regióne Trácia (ktorý viac-menej priestorovo korešponduje s európskou časťou dnešného Turecka).

ZÁKONY TÝKAJÚCE SA „CIGÁŇOV“ V PROVINCIÍ RUMÉLIA

Sultán Sulejman I Nádherný, ktorý vládol ríši počas jej najväčšej slávy (1520 – 1566), vydal v roku 1530 špeciálny „Zákon týkajúci sa Cigáňov v provincii Rumelia“. Tento zákon nám pomôže lepšie porozumieť informáciám získaným z daňových súpisov. [III. 2]

Nariadenia zahrnuté v tomto zákone poukazujú na špecifické miesto Rómov v súvislosti s dvoma hlavnými kategóriami obyvateľov Osmanskej ríše – “praví veriaci” a “neveriaci”. Všetci “Cigáni”, bez ohľadu na to, či boli mosli-

movia alebo kresťania, platili daň z hlavy, ktorú v prípade ostatného obyvateľstva platili iba nemoslimovia. Kresťanskí „Cigáni“ museli platiť o niečo vyššiu daň ako moslimovia, ale rozdiely vo výške daní medzi kategóriami „Cigáňov“ neboli popísané jasne ani logicky. Výnimku tvorili tí „Cigáni“, ktorí boli zahrnutí do takzvaného „Cigánskeho sandžaku“ vrátane tých, ktorí poskytovali služby armáde, napríklad „Cigáni“, ktorí bývali v pevnostiach, o ktoré sa starali, kováči, ktorí vyrábali alebo opravovali zbrane, vojenski hudobníci ako aj iné pomocné jednotky. [III. 5]

Navyše, tento zákon odhaľuje ambíciu správy Osmanskej ríše vyzbierať dane od každého v plnej výške, vrátane

kočovných „Cigáňov“. Špeciálnu pozornosť sa v tomto smere oplatí venovať faktu, že Osmanská ríša mala jasnú tendenciu podporovať členov „cigánskej“ komunity, aby boli oni zodpovední za včasný a správny výber daní. Rovnako aj zodpovednosť za akékoľvek neplatenie daňových povinností pripadala na hlavu týchto členov „cigánskej“ komunity. Tieto praktiky sú potvrdené aj ďalšími dôkazmi, napríklad výnos sultána Selima II z roku 1574, ktorý zavazoval „cigánskych“ baníkov z Banya Luka, pre ktorých platil špeciálny status, aby vytvorili skupiny po 50 členov na čele s jedným z nich, ktorý bol zodpovedný za skupinu v styku so štátnymi orgánmi. [Ills. 3, 4]

„CIGÁNSKY SANDŽAK“ RÓMOVIA V OSMANSKEJ ARMÁDE

„Zákon týkajúci sa Cigáňov v provincii Rumelia“ potvrdzuje špeciálny admini-

stratívny a legálny status ako aj rozšírené práva samosprávy na zdanenie tých, ktorí žili v „Cigánskom sandžaku“. Od roku 1541 existoval aj špeciálny zákon týkajúci sa vodcu „Cigánskeho sandžaku“. Táto inštitúcia pochádza z Anatólie, ale bola modifikovaná tak, aby vyhovovala

„Cigáňom“ na Balkáne. V tomto prípade nemôžeme “sandžak” chápať v bežnom zmysle ako teritoriálnu jednotku, ale skôr ako špeciálnu kategóriu „cigánskej“ populácie, ktorá pracovala v rôznych pomocných profesiách v prospech armády. Rómovia však boli naverbovaní

III. 5

Osmanská armáda s (pravdepodobne rómskymi) vojenskými muzikantmi pred bránami Budy a Pešti.

(from Marushiakova / Popov 2001, p. 21)

III. 6

Odtlačok a odliatok krvavočervenej Karneľánskej pečate, ktorá sa používala v Osmanskej ríši na potvrdenie zaplatenia daní.

(Marushiakova / Popov 2001, str. 40)

aj do samotnej armády. Existujú dôkazy pochádzajúce z roku 1566, že niektorí daniam podliehajúci občania Osmanskej ríše, ktorí boli povolani do armády,

boli moslimskí Rómovia. Na základe zachovaných dát môžeme odhadnúť, že počas 16. a 17. storočia slúžilo v osmanskej armáde 15 000 – 20 000 „Cigánov“,

ktorí zastávali rôzne pomocné vojenské remeslá.

„CIGÁNSKY SANDŽAK“ RÓMOVIA V POMOCNÝCH VOJENSKÝCH SLUŽBÁCH

„Cigáni“ zaradení do „Cigánskeho sandžaku“ boli zoskupení do „myu-

sellem“ (čiat) a ich pomocných jednotiek. Na čele každej čaty – „myusellem“ stál „mir-liva“ (major) ne-„Cigán“, ktorý dohliadal na štyroch kapitánov a jedenásť desiatnikov. Za svoju službu každá „myusellem“ (spolu ich bolo 543) dostala pozemky, dohro-

mady 449, ktoré boli umiestnené v 17 regiónoch Rumelie. Rómovia začlenení do „myusellem“ vykonávali vojenské služby. Vodca „Cigánskeho sandžaku“ sídlil v meste Kirk Klise (dnes Kirklareli) vo východnej Trácii.

DAŇOVÝ SÚPIS SULTÁNA SULEJMANA I. NÁDHERNÉHO

V rokoch 1522 – 1523 počas vlády sultána Sulejmana I. Nádherného bol zostavený ďalší daňový súpis s názvom „Úplný zoznam príjmov a daňových odvodov Cigánov provincie Rumelia“. Tento objemný register pozostával z 347 strán a týkal sa výhradne „Cigánov“. Zaznamenaný bol aj počet „cigánskych“ domácností, ktoré sú klasifikované na

základe daňových oblastí umiestnených v deviatich správnych jednotkách, ktoré pokrývali veľkú časť dnešného Balkánskeho polostrova. Toto je unikátny dokument s veľkým množstvom údajov o „cigánskej“ populácii na Balkáne zo začiatku 16. storočia.

V daňovom súpise je zaznamenaných 10 294 kresťanských a 4 203 moslimských „cigánskych“ domácností (do celkového počtu bolo započítaných aj 471 domácností vdov). Okrem týchto žilo v „Cigánskom sandžaku“ 2 694 moslimských domácností. Ak počítame, že v

každej domácnosti žilo priemerne 5 ľudí, znamenalo by to, že na Balkáne žilo okolo 66 000 „Cigánov“, z ktorých približne 47 000 boli kresťania.

Aj ďalšie výpočty zakladajúce sa na údajoch z tohto daňového súpisu sú veľmi zaujímavé a poskytujú nám nasledovné informácie: z celkového počtu 17 191 „cigánskych“ domácností 3 185 žilo v dnešnom Turecku, 2 512 v Grécku, 374 v Albánsku, 4 382 v krajinách bývalej Juho-slávie a 5 701 v Bulharsku, pričom miesto pobytu 1 037 domácností nie je možné presne určiť. Osmanské daňové súpisy

بنت = ۱ دوی = ۲ ترك = ۳ استاز [۴] = ۴ بانج = ۵
شو = ۶ افق = ۷ اوختو = ۸ نكه = ۹ دش [۱۰] = ۱۰ (فراهون)
اسم انهدر یعنی حشاشه حشاشه یرتکریسی فرعون اوله یرقومی [۱۱] که فراهون دیرلر.
(همدن هون) اوو پیغمبر. (زبان [۷] هون) وئو پادشاهدر. (دلکه هون) اونو قری
پادشاهی. (کلو شه هون اولو اولیالر. (میساهون) موسی پیغمبر. (هرون هون) هارون پیغمبر.
(مصاب هون) بابا پیغمبر. (منرو) اکک. (بانکی) سو. (ماش) ات. (دودوه) قباق. (شاه) حناه.
(مانجان [۸] جانس) کوزل بطلیجان. (کران) پینر. (سقه) انجیر. (صوکرز
صوبی [۹] کنکان) نشلرسن نه صاندک. (شوقرمتوسو کرز) ای خوش یاسن نشلرسن.
(آقی قی [۱۰] کرز) اشته اشنی بورز. (نولی [۱۱] کرز) نه اشلرسن. (اورداپار
دا کرز) اوفاق دفک اشلی بورز. (جبابکن) وار سات. (صوبی کنکان) [۱۱]
نه صاندک. (بول بکن کوم) ادبه کوت صادم. (قاصته دیان) کیمه کوت وردک.
(بنقال باله دیوم) بر کافره کوت وردم. (داووکس [۱۲] کره داپا پوبه) بن سکیم
بنوک اناسی.

V Istanbule mal cestovateľ Evlia Çelebi možnosť využiť zoznam cechov („esnaf“). Tento zoznam obsahoval päťdesiat sedem cechov, pričom „Cigáni“ boli prvýkrát spomenutí v 10. cechu, v cechu chovateľov medveďov, ktorý pozostával celkovo zo 70 mužov. V 15. cechu obchodníkov s koňmi („džambazi“), ktorý pozostával z 300 mužov, môžeme tiež nájsť Rómov a ako Evlia Çelebi napísal: „Obchodníci s koňmi sú bohatí obchodníci, každý z nich má stajne so 40 – 50 arabskými koňmi a väčšina z nich sú Cigáni, aj keď nájdeme tam aj takých, ktorí patria k iným národom.“ 43. cech bol cech muzikantov, pozostával z 300 ľudí, opäť väčšinou „Cigánov“.

III. 7

Slová v rómčine od Evlia Çelebi v Sheyahat-name, 1668.

(Marushiakova / Popov 2001, tr.43) (Detail)

III. 8

(Marushiakova / Popov 2001, str.44)

sú tiež zdrojom informácií o náboženskej konfesii Rómov. Všeobecne sa na základe

de dostupných informácií z dobových daňových súpisov dá povedať, že v 15.

a 16. storočí prevládalo medzi rómskou populáciou kresťanstvo.

OPATRENIA PROTI KOČOVNÍCTVU. USADENIE „CIGÁŇOV“

Časť Rómov v Osmanskej ríši viedla kočovný spôsob života, čo spôsobovalo vtedajším úradom problémy. Práve preto vznikli zákony a nariadenia, ktoré pokutovali moslimských „Cigánov“ kočujúcich spolu s nemoslimskými „Cigánmi“.

Dôvod, prečo takýto spôsob života úradom prekážal, môžeme nájsť v už spomínanom „Zákone týkajúcom sa Cigánov v provincii Rumelia“, ktorý vydal sultán Sulejman I. Nádherný. V zákone sa vysvetľuje, že problémom pre úradu nebolo ani tak spojenie sa moslimských „Cigánov“ s kresťanskými ako to, že keď menili svoj pobyt, neplatili pravidelne dane. Avšak vôbec nie je jednoznačné, kto (a ako) by mal reštriktívne opatrenia voči kočujúcim „Cigánom“ uplatňovať.

Toto dokazuje, že z nejakého dôvodu Osmanská ríša nepovažovala tieto problémy s kočovníctvom a nepravidelným platením daní za veľmi dôležité.

Zvyčajne bola hlavná zdaňovacia jednotka („džemaat“) v Osmanskej ríši totožná so špecifickou územnou jednotkou, aj keď zahŕňala kočujúcich „Cigánov“, pretože neexistovali rozdiely v daňových povinnostiach „Cigánov“, či už žili usadlým alebo kočovným spôsobom života. Daňový súpis z rokov 1522 – 1523 zaznamenáva iba jedenásť kočujúcich skupín v rôznych dedinách. Toto určite nekorešpondovalo s realitou. Je pravdepodobné, že kočujúci Rómovia boli často registrovaní ako usadlé obyvateľstvo, ale v skutočnosti pokračovali vo svojom (zväčša sezónnom) kočovnom spôsobe života.

Osmanské dokumenty odrážajú snahu úradov prinútiť kočovných „Cigánov“ usadiť sa aspoň obmedziť

priestor ich kočovania. Vidieť to aj na nariadení sultána Sulejmana I. Nádherného z roku 1551, ktoré takmer od slova do slova prevzal sultán Murad III. v roku 1574. Je však zrejme, že tieto a pravdepodobne aj ďalšie nariadenia neboli úspešné. Zdá sa, že pre osmanské úrady nebolo kočovníctvo až taký závažný problém.

V mestách a dedinách na Balkáne žili Rómovia v izolovaných „cigánskych štvrtiach“ („mahallas“), čo bol základný princíp usadenia všetkých menšinových komunít v Osmanskej ríši. Počet usadených Rómov bol vysoký. Podobnú situáciu zaznamenal známy osmanský cestovateľ Evlia Çelebi (1611 – 1679) v Anatólii na začiatku 17. storočia. Vo svojich spisoch napísal, že väčšina „Cigánov“ žijúcich v Anatólii bola usadená. [Ills. 7-8]

Daňové súpisy odrážajú trvalé osídlenie, rovnako ako aj určitý stupeň bohatstva medzi „Cigánmi“. Takéto in-

III. 9

V tesnej spojitosti s „cigánskymi“ muzikantmi sa odvíjal aj rozvoj špecializovaných foriem divadelných prestavení, napríklad bábkové divadlo.

(Marushiakova / Popov 2001, str. 66)

V daňovom súpise z rokov 1522 – 1523 sú medzi zaznamenanými zamestnaniami „Cigánov“ nasledovné: muzikanti, klampieri, podkúvači, zlatníci, výrobcovia mečov, peciari, obuvníci, výrobcovia papúč, výrobcovia cvokov, kožiari, krajčíri, výrobcovia kobercov, garbiari, obchodníci so železom, syrári, mäsiari, výrobcovia kebabu, záhradníci, muličiari, strážcovia, väzenskí strážcovia, sluhovia, poslíčkovia, chovatelia opíc, studniari a iní, príležitostne vojenský dôstojníci, janičari, policajti, doktori, chirurgovia a mnísi.

III. 10

(from Marushiakova / Popov 2001, p. 44)

formácie sú, napríklad, zaznamenané v súdnych nariadeniach pre región Sofie zo začiatku 17. storočia. Medzi daňami, ktoré „Cigáni“ platili, je aj jednorazová daň z predaja domu vyrubená z pred-

ja 20 domov a tiež daň z oviec. Navyše existuje aj dôkaz o relatívne bohatých „Cigánoch“: v roku 1611 „Cigán Stefan“ predal svoj dom v Sofii aj svoj obchod a nejaké ovocné stromy za 2 400 akče (čo

bola pomerne vysoká suma, vychádzajúca zo zvyčajnej ročnej dane pre „cigánsku“ domácnosť, ktorá činila asi 25 akče).

AKO SI RÓMOVIA ZARÁBALI NA ŽIVOBYTIE

Rómovia v Osmanskej ríši pracovali v rôznych zamestnaniach. V daňovom súpise z rokov 1522 – 1523 bolo zamestnanie „Cigánov“ uvedené zväčša ako muzikanti (vojenský alebo na „voľnej nohe“), o čom svedčia aj iné pramene. Najčastejšie sa v tejto súvislosti spomína hudobný nástroj nazývaný „zurna“, a bubny, ale Rómovia hrali aj na iných nástrojoch, najčastejšie na tamburínach a neskôr na rôznych strunových nástrojoch. V tejto súvis-

losti sa často spomínajú aj „cigánske“ hudobné skupiny, ktoré spolupracovali s tanečníkmi (predovšetkým s rómskymi a niekedy aj židovskými ženami).

Na mnohých miestach sveta sú Rómovia známi ako kováči. Toto zamestnanie má u Rómov dlhú tradíciu a dobre sa uchovalo až do dnešných dní predovšetkým na Balkáne. V niektorých obdobiach histórie Rómov, ako napríklad začiatkom 16. storočia, boli v Osmanskej ríši rómski kováči a obchodníci so železom pomerne neznámi, pramene hovoriace o kováčoch sa začali objavovať vo väčšom množstve až od 17. storočia.

[Ils. 9, 10]

V niektorých prípadoch Rómovia opustili svoje pôvodné zamestnania a začali sa venovať poľnohospodárstvu v rámci existujúceho feudálneho vlastníctva pôdy vojenskými veliteľmi. Napríklad v súpise obyvateľov v regióne Sofie z rokov 1445 – 1446 je detailne popísané léno patriace Alimu, ktoré zahŕňalo dedinu Dabiživ, a tá pozostávala z 15 kompletných a 3 vdovských domácností, pričom sa v súpise jasne uvádza, že ide o „Cigánov“.

ÚPADOK OSMANSKEJ RÍŠE

Po ére moci a slávy v 16. – 17. storočí vstúpila Osmanská ríša do obdobia stagnácie, ktorá sa od konca 17. a začiatku 18. storočia prehĺbila a začalo sa obdo-

bie postupného prehľbujúceho sa úpadku. Pre toto obdobie (18. a 19. storočie) sú charakteristické opakujúce sa krízy, ktoré ovplyvňovali sociálne a ekonomické podmienky aj komplexný správny systém a boli sprevádzané dlhými sériami neúspešných vojen a stratami dobytých území. Kvôli takmer permanentnej poli-

tickej a ekonomickej kríze postupne stratili rôzne štátne súpisy a registre (daňové alebo súdne) svoju dôležitosť. Preto aj historické pramene týkajúce sa Rómov sa postupne stali viac a viac útržkovité a nejasné.

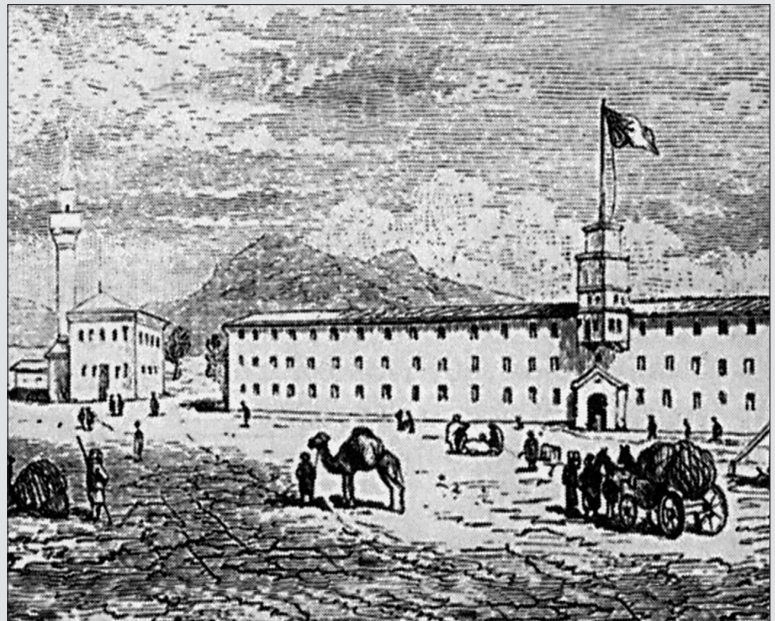
Počas tohto obdobia sa stala zrejmosťou aj výrazná zmena vo vierovyznaní

RÓMOVIA V MANUÁLNYCH ZAMESTNANIACH

V roku 1836 Bulhar Dobry Želiazkov, známy ako „Továrnik”, otvoril prvú modernú textilnú fabriku v Osmanskej ríši v meste Sliven, ktorá vyrábala súkno pre štát, predovšetkým pre osmanskú armádu. Hlavnou pracovnou silou tu boli predovšetkým Rómovia z mesta Sliven, pretože v tom čase boli Bulhari buď remeselníci, obchodníci alebo pracovali v poľnohospodárstve a jedinou voľnou pracovnou silou boli Rómovia (muži, ženy a dokonca aj deti). Postupne sa z rómskych rodín pracujúcich v textilnom priemysle vytvorila pracujúca trieda, ktorej počet vzrástol po oslobodení Bulharska (1878), keď sa otvorilo viacero nových tovární a Sliven sa tak stal dôležitým centrom textilného priemyslu.

III. 11

(Marushiakova / Popov 2001, str. 69)

III. 12

Továreň Dobry Želiazkova v Slivene, okolo roku 1870.

(Marushiakova / Popov 2001, str. 69)

Rómov. Počas 15. a 16. storočia boli v prevahe Rómovia s kresťanským vierovyznaním, až v priebehu 19. storočia sa prejavila výrazná prevaaha moslimských Rómov. Viaceré odhady určili pomer kresťanov voči moslimom na 1:3 alebo 1:4, ale presné údaje nám chýbajú. Môžeme však povedať, že pretrvávajúci trend bol konvertovať na islam.

Osmanské úrady sa aj naďalej snažili prostredníctvom administratívnych nariadení prinútiť kočovných

„Cigáňov“ usadiť sa natrvalo. Tak ako predchádzajúce pokusy, aj tieto nové pokusy neboli veľmi úspešné. Od konca 18. storočia však pramene zaznamenávajú narastajúci počet usadených „Cigáňov“ v dedinách a ich závislosť na pôde, čiže tendenciu, ktorá sa v Osmanskej ríši objavila už pred stáročiami. V okolí novozaložených „chiflik“ (veľké poľnohospodárske majetky) sa objavili nové dediny. Boli obývané iba „Cigáňmi“, ktorí boli najímaní na poľnohospodárske

práce.

Niektorí Rómovia sa začali venovať úplne novým remeslám. To je aj prípad „cigánskeho proletariátu“ v meste Sliven (Bulharsko). V roku 1836 tu bola otvorená prvá moderná továreň na textil v Osmanskej ríši, ktorá vyrábala súkno pre osmanskú armádu. Väčšina robotníkov pracujúcich v tejto továrni boli Rómovia. [Ils. 11, 12]

OBČIANSKY STATUS „CIGÁŇOV“. OFICIÁLNA LEGISLATÍVA A KAŽDODENNÁ REALITA

V rámci všeobecnej spoločenskej a správnej štruktúry Osmanskej ríše mali „Cigáni“ osobitné miesto. V prvom rade boli „občanmi“ ríše už od jej vzniku. Aj keď boli všetci obyvatelia Osmanskej ríše rozdelení na dve hlavné kategórie („praví veriaci“ a „neveriaci“), zastávali Rómovia špecifickú pozíciu a od ostatných obyvateľov boli odlišovaní na základe etnicity. Neexistovalo striktné

rozdelenia na kresťanských a moslimských „Cigáňov“ alebo na kočujúcich a usadených. Celkovo sa dá povedať, že ich postavenie bolo blízke miestnej populácii, pričom moslimskí „Cigáni“ boli mierne zvýhodnení. Zásadný rozdiel vo výhodách pocítovali tí Rómovia, ktorí slúžili v armáde.

Etnická diferenciácia „Cigáňov“ na základe ich pôvodu nemá žiadnu spojitosť s takzvaným „systémom Milliet“, ako sa často mylne uvádza. „Systém Milliet“ rozlišoval národy v etnickom, a aj náboženskom zmysle a bol uvedený do praxe v 19. storočí ako dôsledok úsilia reformovať Osmanskú ríšu. Naopak,

vyčlenenie „Cigáňov“ bolo zakorenené vo všeobecnom pociťovaní voči nim. Mnoho prameňov odhaľuje evidentné opovrhnutie, ktoré voči nim ostatné obyvateľstvo, či už osmanské alebo pôvodné, pocítovalo. Považovali ich za menejcenných ľudí, ktorí si nezaslúžili pozornosť. Tento dlhodobý spoločenský stereotyp sa na Balkáne udržal až donedávna.

Aj napriek pretrvávajúcim spoločenským postojom, a možno práve vďaka nim, sa pod Osmanskou nadvládou podarilo Rómom uchovať alebo rozvinúť mnoho etno-kultúrnych charakteristických črt, napríklad polokočovný (sezónne kočovníctvo) spôsob života a

RÓMOVIA AKO BOJOVNÍCI ZA SLOBODU

Rómovia sa tiež zapojili do národnooslobodzovacích bojov na Balkáne. Róm Aliya Plavich a jeho brat Muyo (ktorý zomrel v roku 1807) sa na začiatku 19. storočia zúčastnili povstania proti Osmanskej ríši v Srbsku. Jedným z najznámejších hajdúchov (bojovníkov za slobodu) devätnásteho storočia je Róm Mustafa Šibil (narodený v dedine Gradets neďaleko Slivenu, zabitý v 1856).

Rómovia zo Slivenu (bratia Jordan a Georgy Hajikostovi, Jordan Rušev) sa zúčastnili rusko-tureckej vojny (1877 – 1878) na strane ruskej armády ako bulharskí dobrovoľníci.

III. 13

(Marushiakova / Popov 2001, str. 70)

aj niektoré typické tradičné remeslá a zostali pritom pomerne uzavretou etnickou komunitou. Všeobecne sa ale dá

povedať, že Rómovia v Osmanskej ríši mali podstatne lepšie postavenie ako ich súkmeňovci v západnej Európe, kde

počas rovnakého historického obdobia boli kruto prenasledovaní.

POČIATOK RÓMSKEJ EMANCIPÁCIE

V roku 1866 Petko Račev Slavejkov, známy bulharský spisovateľ, publikoval v novinách Gajda vydávaných v Istanbulle list podpísaný jedným „Egyptanom“ („Cigáňom“). V tomto liste autor Ilija Naumčev z mesta Prilep vyzdvihuje veľkolepú minulosť „Cigáňov“ a ich historické právo na rovnoprávnosť, prá-

vo na „svoju vlastnú spoločnosť, právo starať sa o vzdelanie svojich detí“, právo na „cigánskych kňazov“ a tak ďalej.

List vo všeobecnosti ilustruje začiatok novej etapy vo vývoji svojbytnosti medzi prinajmenšom niektorými členmi rómskej komunity na Balkáne počas 19. storočia. Pre túto novú etapu je charakteristický proces opúšťania „do seba uzavretej“ tradičnej komunity v snahe nájsť si svoje miesto v novej

„vonkajšej“ spoločenskej a kultúrnej realite. Všeobecná atmosféra na Balkáne v tom čase predurčila tvar tejto novej spoločenskej aktivity. Rovnako ako ostatné národy žijúce na Balkáne (pre ktoré je 19. storočie storočím moderného nacionalizmu) aj Rómovia začali aktívne hľadať svoju veľkolepú minulosť a vytvárať národnú historickú mytológiu, čo bolo potrebné v ďalšej podpore ich boja za občiansku emancipáciu.

ZÁVER

Po rozpade Osmanskej ríše zostali Rómovia natrvalo obývať krajiny novovytvorených národných štátov na Balkáne. Od tejto doby sa ich historický osud a aj vývoj ich komunit

uberal rovnakým smerom ako osudy väčšinového obyvateľstva týchto krajín. Avšak dedičstvo Osmanskej ríše pretrváva v rôznych podobách až dodnes, či už vo forme ustálených etnických kultúr, ako je napríklad islam a s ním spojené zvyky a tradície,

ktoré zdedili mnohé skupiny Rómov na Balkáne, ako pretrvávajúci vplyv Osmanskej ríše a jej historických tradícií, ktoré stále určujú dianie v jednotlivých balkánskych štátoch.

Bibliografia

Crowe, David M. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Weltchronik der Zigeuner. Teil I: Von den Anfängen bis 1599*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont Buchverlag | **Inalčik, Halil (1997)** *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, Volume I*. Cambridge: Cambridge University Press | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (2001)** *Gypsies in the Ottoman Empire. A contribution to the history of the Balkans*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Todorov, Nikolaj (1972)** *Balkanskiat grad XV – XIX vek. Socialno-ikonomichesko i demografsko razvitie. [The Balkan town: social, historical and demographic development]*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences